

Traducció i notes de Jaume Ortola

Títol original: *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*

Primera edició: juny del 2009

© de la traducció: Jaume Ortola i Font, 2009

© d'aquesta edició: Riurau Editors

Carrer de l'Agregació, núm. 1, 2n 1a

08041 Barcelona

www.riuraueditors.cat

info@riuraueditors.cat

Disseny gràfic: David Torrents

Impressió: Publidisa

ISBN: 978-84-937037-1-4

Dipòsit legal: B-25.219-2009

**Allò
que es
veu i
allò
que no
es veu**

RAMIETS

**FRÉDÉRIC
BASTIAT**

Taula

Introducció	7
El vidre trencat	8
El llicenciament	12
L'impost	16
Teatres, belles arts	21
Treballs públics	28
Els intermediaris	32
La restricció comercial	40
Les màquines	46
Crèdit	54
L'Algèria	58
Estalvi i luxe	64
Dret al treball, dret al benefici	72

Introducció

En l'esfera econòmica, un acte, un costum, una institució, una llei, no engendren només un efecte, sinó una sèrie d'efectes. D'aquests efectes, només el primer és immediat, es manifesta simultàniament amb la seua causa, *es veu*. Els altres solament es desenvolupen posteriorment, *no es veuen*; encara sort si *es preveuen*.

Vet ací la diferència entre un mal i un bon economista: l'un s'até a l'efecte visible; l'altre para esment en l'efecte que es veu i en el que cal preveure.

Però aquesta diferència és enorme, perquè quasi sempre passa que quan la conseqüència immediata és favorable les conseqüències ulteriors són funestes, i viceversa. D'ací ve que el mal economista persegueix un petit bé present que serà seguit d'un gran mal futur, mentre que el verdader economista persegueix un gran bé futur a risc d'un petit mal present.

D'altra banda, és igual en la higiene, en la moral. Sovint com més dolç és el primer fruit d'un costum més amargs són els altres. Exemples: la disbauxa, la peresa, la prodigalitat. Així, quan un home, colpit per l'efecte que *es veu*, no ha après encara a discernir els

que *no es veuen*, s'abandona a costums funests, no solament per inclinació sinó per càlcul.

Això explica l'evolució fatalment dolorosa de la humanitat. La ignorància l'embolcalla en el bressol; i determina els seus actes per les primeres conseqüències, les úniques que pot veure al principi. No és sinó a la llarga que aprèn a tenir en compte les altres. Dos mestres, ben diferents, li ensenyen aquesta lliçó: l'experiència i la previsió. L'experiència regeix eficaçment però brutalment. Ens instrueix de tots els efectes d'un acte fent-nos sentir-los, i no podem evitar d'acabar sabent que el foc crema a força de cremar-nos. Aquest rude doctor, jo voldria, tant com siga possible, substituir-lo per un altre de més dolç: la previsió. Per això estudiaré les conseqüències d'algunes fenòmens econòmics, oposant a les que *es veuen* les que *no es veuen*.

El vidre trencat

¿Heu estat mai testimoni del furor del bon ciutadà Jaume Bonhome quan el seu fill entremaliat li ha trencat un vidre? Si heu assistit a aquest espectacle, de ben segur que deveu haver constatat també que tots els assistents, encara que n'hi haguessen trenta, semblen haver-se posat d'acord per a oferir a l'infortunat propietari aquest consol monòton: «Per a alguna cosa serveix la desgràcia. Aquests accidents fan rutllar la indústria. Cal que visca tothom. ¿Què

en seria, del vidriers, si no es trenquessen mai vidres? Ara, en aquesta fórmula de condolença hi ha tota una teoria que està bé de sorprendre *flagrante delicto* en aquest cas tan simple, atès que és exactament la mateixa que la que, per desgràcia, regeix la major part de les nostres institucions econòmiques.

Suposant que cal gastar sis francs per a reparar el mal, si es vol dir que l'accident fa arribar sis francs a la indústria vidriera, que fomenta en la mesura de sis francs la susdita indústria, jo li done la raó, no replique de cap manera, es raona justament. El vidrier vindrà, treballarà, obtindrà sis francs, es fregarà les mans i beneirà de tot cor l'infant entremaliat. Això és el que *es veu*.

Però si, per mitjà de la deducció, hom arriba a concloure, com es fa massa sovint, que és bo que es trenquen vidres, que això farà circular els diners, que en resulta un foment per a la indústria en general, em veig obligat a exclamar: alto! La vostra teoria s'atura en allò que *es veu*, no té en compte allò que *no es veu*.

No es veu que, com que el nostre ciutadà ha gastat sis francs en una cosa, no podrà gastar-los en una altra. *No es veu* que si no hagués hagut de canviar el vidre, s'hauria canviat, per exemple, les sabates gastades o hauria posat un llibre més a la seua biblioteca. En poques paraules, hauria fet un ús qualsevol d'aquests sis francs que no farà.

Fem, doncs, el compte de la indústria *en general*.

Trencat el vidre, la indústria vidriera és fomentada en la mesura de sis francs; això és el que *es veu*. Si el vidre no hagués estat trencat, la indústria sabatera (o qualsevol altra) hauria estat fomentada en la mesura de sis francs; això és el que *no es veu*.

I si prenem en consideració tant allò que *no es veu* perquè és un fet negatiu com allò que *es veu*, perquè és un fet positiu, hom comprendrà que no hi ha cap avantatge per a la indústria *en general* o per al conjunt del *treball nacional* en el fet que els vidres es trenquen o no es trenquen.

Fem ara el compte de Jaume Bonhome.

En la primera hipòtesi, la del vidre trencat, ell gasta sis francs, i té, ni més ni menys que abans, el gaudi d'un vidre. En la segona, aquella en què l'accident no s'ha donat, hauria gastat sis francs en calçat i hauria tingut al mateix temps el gaudi d'un parell de sabates i el del vidre.

Amb tot, com que Jaume Bonhome forma part de la societat, cal concloure'n que, considerada en el seu conjunt i fent balanç dels treballs i dels gaudis, aquesta ha perdut el valor del vidre trencat.

Per la qual cosa, generalitzant, arribem a aquesta conclusió inesperada: «la societat perd el valor dels objectes destruïts inútilment», i a aquesta altra sentència que farà dreçar els cabells en el cap dels proteccionistes: «trençar, rompre, dissipar, no és fomentar el treball nacional», o més breument: «destrucció no és benefici».

¿Què direu, *Moniteur Industriel*,¹ què direu, seguidors del bon senyor de Saint-Chamans,² que ha calculat amb tanta precisió el que la indústria guanyaria amb l'incendi de París a raó de les cases que caldria reconstruir?

Em sap greu espatllar-li els enginyosos càlculs, tant com que haja fet entrar el seu esperit en la nostra legislació. Però jo li demane que els torne a començar, fent entrar en els comptes allò que *no es veu* al costat d'allò que *es veu*.

Cal que el lector pare esment a constatar que no hi ha solament dos personatges, sinó tres, en el petit drama que he sotmès a la seua atenció. L'un, Jaume Bonhome, representa el consumidor, limitat per la destrucció a un gaudi en lloc de dos. L'altre, sota la figura del vidrier, ens mostra el productor la indústria del qual és fomentada per l'accident. El tercer és el sabater (o qualsevol altre industrial) el treball del qual és impedit en la mateixa mesura per la mateixa causa. Aquest tercer personatge que hom deixa sempre a l'ombra i que, personificant *allò que no es veu*, és un element necessari del problema. És ell qui aviat ens ensenya que no és menys absurd veure un benefici en una restricció comercial, la qual no és, al capdavant, sinó una destrucció parcial. Així, aneu al fons de tots els ar-

1 Periòdic del Comitè per a la Defensa de la Indústria Domèstica, una organització proteccionista.

2 Auguste, vescomte de Saint-Chamans (1777–1861), diputat i conseller d'estat sota la Restauració, un destacat proteccionista.

guments que hom esgrimeix en favor propi, no hi trobareu més que la paràfrasi d'aquesta dita vulgar: «*¿Què se'n faria dels vidriers, si no es trenquessen mai vidres?*»

El llicenciament

És igual en un poble que en un home. Quan vol donar-se una satisfacció, ha de mirar si val allò que costa. Per a una nació, la seguretat és el més gran dels béns. Si per a obtenir-la, cal posar drets cent mil homes i gastar cent milions, no hi tinc res a dir. És un gaudi comprat al preu d'un sacrifici.

Que hom no es confonga, doncs, sobre l'abast de la meua tesi.

Un representant proposa de llicenciar cent mil homes per alleujar els contribuents de cent milions.

Si hom es limita a respondre-li: «Aquests cent mil homes i cent milions són indispensables per a la seguretat nacional: és un sacrifici; però, sense aquest sacrifici, França seria esquinçada per les faccions o envaïda per l'estranger», jo no tinc res a oposar a aquest argument, que de fet pot ser ver o fals, però que no inclou teòricament cap heretgia econòmica. L'heretgia comença quan es vol representar el sacrifici mateix com un avantatge, perquè és profitós per a algú.

Ara, o jo vaig molt errat o tan bon punt haja davallat de la tribuna l'autor de la proposició, un orador s'hi precipitarà per dir: «Llicenciar cent mil homes! ¿Hi

heu pensat bé? ¿Què se'n farà, d'ells? ¿De què viuran? ¿Hi haurà feina? ¿No sabeu que manca feina pertot, que totes les professions estan sobrecarregades? ¿Voleu llançar-los al mercat per a augmentar-hi la competència i fer pressió sobre els tipus salarials? En un moment en què és tan difícil guanyar-se la vida, ¿no és afortunat que l'estat done pa a cent mil individus? Considereu, a més, que l'exèrcit consumeix vi, vestits, armes, que expandeix així l'activitat a les fàbriques, a les ciutats amb guarnició, i que és, en definitiva, la providència dels seus innombrables subministradors. ¿No us estremiu davant la idea d'anorrear aquest immens moviment industrial?»

Aquest discurs, es veu, conclou amb el manteniment dels cent mil soldats, prescindint de les necessitats del servei, i per consideracions econòmiques. Són únicament aquestes consideracions les que vull refutar.

Cent mil homes, que costen als contribuents cent milions, viuen i fan viure els seus proveïdors en la mesura que es poden escampar cent milions: *això és el que es veu*.

Però cent milions, eixits de la butxaca dels contribuents, deixen de fer viure aquests contribuents i els seus proveïdors, en la mesura en què es poden escampar cent milions: *això és el que no es veu*. Calculeu, xifreu, i digueu-me: ¿on és el benefici per a la massa?

Quant a mi, us diré on és la *pèrdua*, i, per simplificar, en comptes de parlar de cent mil homes i de cent milions, raonem sobre un home i mil francs.

Som a la ciutat de A. Els reclutadors fan la ruta i s'emporten un home. Els recaptadors fan la seua ruta també i s'emporten mil francs. L'home i la suma són transportats a Metz, l'una destinada a fer viure l'altre, durant un any, sense fer res. Si mireu només a Metz, oh!, teniu cent vegades raó, la mesura és molt avantatjosa; però si poseu els ulls sobre la ciutat de A, jutjareu altrament, perquè, llevat que sigueu cecs, veureu que aquesta ciutat ha perdut un treballador i els mil francs que remuneraven la seua feina, i l'activitat que, amb la despesa d'aquests mil francs, escampava al seu voltant.

A primer colp d'ull, sembla que hi haja compensació. El fenomen que s'esdevenia a la ciutat s'esdevé a Metz, i això és tot.

Però vegeu on és la pèrdua. A la ciutat, un home cavava i llaurava: era un treballador; a Metz, fa «esquerra, dreta»: és un soldat. Els diners i la circulació són els mateixos en tots dos casos; però en un hi ha tres-centes jornades de treball productiu; en l'altre hi ha tres-centes jornades de treball improductiu, sempre suposant que una part de l'exèrcit no és indispensable per a la seguretat pública.

Ara ve el llicenciament. M'assenyaleu un escriu de cent mil treballadors, la competència estimulada i la pressió que exerceix sobre els tipus salarials. Això és el que veieu.

Però vet ací el que no veieu. No veieu que acomiadar cent mil soldats no és anihilar cent milions, és tornar-los als contribuents. No veieu que llançar així

cent mil treballadors al mercat, és llançar-hi, al mateix temps, els cent milions destinats a pagar el seu treball; que, per consegüent, en la mateixa mesura que augmenta l'*oferta* de braços n'augmenta la *demanda*; d'on se segueix que la vostra baixada de salaris és il·lusòria. No veieu que tant abans com després del llicenciament, en el país hi ha cent milions que corresponen a cent mil homes; que tota la diferència consisteix en això: abans el país lliura cent milions als cent mil homes per no fer res; després, els els dóna per treballar. No veieu, en fi, que quan un contribuent dóna els seus diners, sia a un soldat a canvi de res sia a un treballador a canvi d'alguna cosa, totes les conseqüències ulteriors de la circulació d'aquests diners són les mateixes en tots dos casos; solament en el segon cas el contribuent rep alguna cosa, en el primer no rep res. Resultat: una pèrdua rodona per a la nació.

El sofisma que jo combat ací no resisteix la prova de la progressió, que és la pedra de toc dels principis. Si, tot sospesat, examinats tots els interessos, hi ha un benefici nacional en el fet d'augmentar l'exèrcit, ¿per què no enrolar sota les seues banderes tota la població viril del país?

L'impost

¿No heu sentit a dir mai: «L'impost és la millor inversió, és una rosada fecunda. Mireu quantes famílies fa viure, i seguiu, amb el pensament, els seus rebots en la indústria: és l'infinit, és la vida»?

Per combatre aquesta doctrina, em veig obligat a reproduir la refutació precedent. L'economia política sap bé que els seus arguments no són prou divertits perquè algú pugui dir-ne: *Repetita placent*, la repetició agrada. També, com Basile, l'economia política ha arranjat el proverbi per al seu propi ús,³ ben convençuda que en la seua boca *Repetita docent*, la repetició ensenya.

Els avantatges que els funcionaris troben a viure del pressupost és allò que es veu. El bé que en resulta per als seus proveïdors, és encara allò que es veu. Això enlluerna els ulls del cos.

Però el desavantatge que els contribuents experimenten és *allò que no es veu*, i el dany que en resulta per als seus proveïdors és *allò que no es veu a més a més*, per bé que això hauria de saltar als ulls de l'esperit.

Quan un funcionari gasta en benefici propi cent sous de més, això implica que un contribuent gasta en benefici propi cent sous de menys. Però la despesa del funcionari *es veu*, perquè es fa; mentre que la del contribuent *no es veu*, perquè, ai las!, hom impedeix que es faça.

³ En l'acte segon de l'òpera *El barber de Sevilla*, Basile, el músic, diu: «He arranjat uns quants proverbis amb variacions.»

Compareu la nació a una terra seca i l'impost a una pluja fecunda. D'acord. Però us heu de preguntar també on són els orígens d'aquesta pluja i si no és precisament l'impost qui drena la humitat del sòl i el desseca.

Encara hauríeu de preguntar-vos si és possible que el sòl en reba tanta amb la pluja, d'aquesta aigua preciosa, com la que perd amb l'evaporació.

El que és molt positiu és que quan Jaume Bonhome paga cent sous al recaptador, ell no en rep res a canvi. Quan, tot seguit, un funcionari que gasta els cent sous, els dona a Jaume Bonhome, és a canvi d'un valor igual en blat o en treball. El resultat definitiu és per a Jaume Bonhome una pèrdua de cinc francs.

És veritat que sovint, el més sovint si es vol, el funcionari dona a Jaume Bonhome un servei equivalent. En aquest cas, no hi ha cap pèrdua ni d'una part ni de l'altra, només hi ha intercanvi. Així, doncs, la meua argumentació no es dirigeix de cap manera a les funcions útils. Dic això: si voleu un càrrec, proveu la seua utilitat. Demostreu que val per a Jaume Bonhome, pels serveis que li dona, l'equivalent del que li costa. Però, prescindint d'aquesta utilitat intrínseca, no invoqueu com a argument l'avantatge que confereix al funcionari, a la seua família i als seus proveïdors; no allegueu que afavoreix el treball.

Quan Jaume Bonhome dona cent sous a un funcionari a canvi d'un servei realment útil, això és exactament igual que quan dona cent sous a un sabater a canvi d'un parell de sabates. Tant per tant, i en

paus. Però quan Jaume Bonhome dóna cent sous a un funcionari per no rebre'n cap servei o fins i tot per rebre'n vexacions, és com si els donés a un lladre. No serveix de res dir que el funcionari gastarà aquests cent sous per al benefici del treball nacional; igual ho hauria fet el lladre; igual ho faria Jaume Bonhome si no s'hagués trobat pel camí ni el paràsit extralegal ni el paràsit legal.

Habituem-nos, doncs, a no jutjar les coses solament per *allò que es veu*, sinó, a més, per *allò que no es veu*.

L'any passat jo era del Comitè de Finances, perquè sota l'Assemblea Constituent els membres de l'oposició no eren exclosos sistemàticament de totes les comissions; en això la Constituent actuava sàviament. Ahir vam sentir a dir al senyor Thiers:⁴ «He passat la vida combatent els homes del partit legitimista i del partit clerical. D'ençà que el perill comú ens ha unit, d'ençà que els freqüente, que els conec, que ens parlem de cor a cor, m'he adonat que no són els monstres que m'havia imaginat.»

Sí, les suspicàcies s'exageren, els odis s'exalten entre els partits que no es barregen; i si la majoria deixava penetrar en el si de les comissions uns quants membres de la minoria, potser es reconeixeria, d'una part i de l'altra, que les idees no són tan allunyades i sobretot que les intencions no són tan perverses com se suposa.

4 Adolphe Thiers (1797–1877), polític francès i destacat historiador.

Siga com vulga, l'any passat jo era del Comitè de Finances. Cada vegada que un dels nostres col·legues parlava de fixar en una xifra moderada la remuneració del president de la República, dels ministres, dels ambaixadors, hom li responia: «Pel bé mateix del servei, certs càrrecs cal envoltar-los d'esplendor i de dignitat. És el mitjà de cridar-hi els homes de mèrit. Innombrables persones infortunades s'adrecen al president de la República, i seria posar-lo en una posició penosa forçar-lo a refusar sempre. Una certa representació en els salons ministerials i diplomàtics és un dels engranatges dels governs constitucionals, etc., etc.»

Encara que semblants arguments puguen ser controvertits, mereixen certament un examen seriós. Són fonamentats sobre l'interès públic, ben o mal apreciat; i, pel que fa a mi, en faig més cas que molts dels nostres Catons, moguts per un esperit estret de gasiveria o de gelosia.

Però allò que revolta la meua consciència d'economista, allò que em fa envermellir pel renom intel·lectual del meu país, és quan s'arriba (cosa que no manca mai) a aquesta banalitat absurda i sempre favorablement acollida:

«Per altra part, el luxe dels grans funcionaris fomenta les arts, la indústria, el treball. El cap d'estat i els seus ministres no poden fer banquets i festes sense fer circular la vida per totes les venes del cos social. Reduir les seues remuneracions és matar de fam la indústria parisenca i, de retop, la indústria nacional.»

Tingueu la bondat, senyors, de respectar almenys l'aritmètica i no vingueu a dir, davant l'Assemblea Nacional de França, de por que, per a vergonya seua, us ho aprobe, que una addició dóna una suma diferent segons que un la faça de dalt a baix o de baix a dalt.

Com! Jo em posaré d'acord amb un bracer perquè faça un regueró al meu camp a canvi de cent sous. En el moment de tancar el tracte, el recaptador em pren els cent sous i els fa donar al ministre de l'interior; el meu contracte és trencat, però el senyor ministre afegirà un plat més al seu sopar. ¿En base a què goseu afirmar que aquesta despesa oficial és un escreix afegit a la indústria nacional? ¿No compreneu que no hi ha més que un simple desplaçament de la satisfacció i del treball? Un ministre té la taula més ben proveïda, és veritat; però un agricultor té un camp menys ben dessecat, i això és també veritat. Una casa de menjars parisenca ha guanyat cent sous, us ho concedesc; però concediu-me que un bracer de províncies ha deixat de guanyar cinc francs. Tot el que es pot dir és que el plat oficial i la satisfeta casa de menjars és *allò que es veu*; el camp pantanós i el bracer sense feina és *allò que no es veu*.

Bon Déu!, quants treballs per a provar, en economia política, que dos i dos fan quatre; i si ho aconseguí, hom s'exclama: «És tan clar que és avorrit.» Després voten com si no haguésseu provat res en absolut.

Teatres, belles arts

¿L'estat ha de subvencionar les arts?

Hi ha certament molt a dir a favor i en contra.

A favor del sistema de subvencions es pot dir que les arts engrandeixen, eleven i poetitzen l'ànima d'una nació, que l'arranquen de les preocupacions materials, li donen el sentiment de la bellesa, i actuen així favorablement sobre les seues maneres, els seus hàbits, els seus costums i fins i tot sobre la seua indústria. Hom pot preguntar-se on seria la música a França sense el Teatre Italià i el Conservatori; l'art dramàtic sense el Teatre Francès; la pintura i l'escultura sense les nostres colleccions i els nostres museus. Hom pot anar més lluny i preguntar-se si, sense la centralització i, per consegüent, la subvenció de les belles arts, s'hauria desenvolupat aquest gust exquisit, que és el noble patrimoni del treball francès i imposa els seus productes a l'univers sencer. En presència de tals resultats, ¿no seria una gran imprudència renunciar a aquesta mòdica cotització de tots els ciutadans que, en definitiva, fa realitat, al mig d'Europa, la seua superioritat i la seua glòria?

A aquestes raons i moltes altres, de les quals no discutec la força, hom en pot oposar altres de no menys poderoses. Hi ha primer de tot, podria dir-se, una qüestió de justícia distributiva. ¿El dret del legislador arriba fins al punt de disminuir el salari de l'artesà per a constituir un suplement de beneficis per a l'artista?

El senyor Lamartine⁵ deia: «Si suprimiu la subvenció d'un teatre, ¿on us aturareu en aquesta via? ¿No us veureu lògicament arrossegats a suprimir les vostres facultats, els vostres museus, els vostres instituts, les vostres biblioteques?» Hom podria respondre: «Si voleu subvencionar tot el que és bo i útil, ¿on us aturareu en aquesta via? ¿No us veureu arrossegats lògicament a constituir un pressupost per a l'agricultura, per a la indústria, per al comerç, per a la beneficència, per a la instrucció?» A més, ¿és cert que les subvencions afavoreixen el progrés de l'art? Aquesta és una qüestió que es troba lluny d'estar resolta, i veiem amb els nostres propis ulls que els teatres que prosperen són els que viuen de la seua pròpia vida. En fi, elevant-nos a consideracions més altes, es pot fer observar que les necessitats i els desitjos naixen els uns dels altres i s'enlairen a regions més i més elevades, a mesura que la riquesa pública permet de satisfer-les; que el govern no s'ha de barrejar en aquest procés, ja que, en un estat donat de la riquesa actual, no podria estimular, amb els impostos, les indústries del luxe sense ofendre les indústries de la necessitat, intervertint així l'avanç natural de la civilització. Hom pot assenyalar que aquests desplaçaments artificials de necessitats, de gusts, de treball i de població, situen els pobles en una situació precària i perillosa, deixant-los sense una base sòlida.

5 Alphonse Marie Louis de Lamartine (1790–1869), un dels grans poetes del romanticisme francès i posteriorment polític destacat.

Vet ací unes quantes de les raons allegades pels adversaris de la intervenció de l'estat pel que fa a l'ordre en què els ciutadans creuen haver de satisfer les seues necessitats i els seus desitjos, i per consegüent dirigir la seua activitat. Sóc dels qui, ho confesse, pensen que la tria, l'impuls ha de venir de baix, no de dalt, dels ciutadans, no del legislador; i la doctrina contrària em sembla conduir a l'anihilament de la llibertat i de la dignitat humana.

Però, amb una deducció tan falsa com injusta, ¿sabeu de què són acusats els economistes? És, quan rebutgem la subvenció, de rebutjar la cosa mateixa que es tracta de subvencionar, i de ser els enemics de tot gènere d'activitat, perquè volem que aquestes activitats, d'una part, siguen lliures i, de l'altra, que cerquen per elles mateixes la seua pròpia recompensa. Així, ¿que demanem que l'estat no intervinga, amb impostos, en matèries religioses? Som ateus. ¿Que demanem que l'estat no intervinga, amb impostos, en l'educació? Odiem la il·lustració. ¿Que diem que l'estat no ha de donar, amb impostos, un valor factici al sòl per a tal indústria? Som els enemics de la propietat i del treball. ¿Que pensem que l'estat no ha de subvencionar els artistes? Som bàrbars que jutgem inútils les arts.

Jo proteste ací amb totes les meues forces contra aquestes deduccions. Lluny del fet que tinguem l'absurda idea d'anihilar la religió, l'educació, la propietat, el treball, les arts, quan demanem que l'estat protegisca el lliure desenvolupament de tots aquests ordres

de l'activitat humana, sense posar a sou els uns a costa dels altres, nosaltres creiem, al contrari, que totes aquestes forces vives de la societat es desenvoluparan harmoniosament sota la influència de la llibertat, que cap d'elles no esdevindrà, com ho veiem avui, una font de problemes, d'abús, de tirania i de desordre.

Els nostres adversaris creuen que una activitat que no és posada a sou ni reglamentada és una activitat anorreada. Nosaltres creiem el contrari. La fe d'ells està en el legislador, no en la humanitat. La nostra està en la humanitat, no en el legislador.

Així, el senyor Lamartine deia: «En nom d'aquest principi, cal *abolir* les exposicions públiques que són l'honor i la riquesa d'aquest país.» Senyor Lamartine: Segons el vostre punt de vista, *no subvencionar és abolir*, perquè partint d'aquesta dada que res no existeix sinó és per la voluntat de l'estat, vós concloeu que res no viu sinó allò que l'impost fa viure. Però jo torne contra vós l'exemple que heu triat, i us faig observar que la més gran, la més noble de les exposicions, aquella que és concebuda en el pensament més liberal, la més universal, i puc fer ús fins i tot del mot «humanitària», que ací no és exagerat, és l'exposició que es prepara a Londres,⁶ l'única en què cap govern no es fica i que cap impost no subvenciona.

6 Es refereix a la Gran Exposició, a Hyde Park, Londres, de 1851, promoguda per la London Society of Arts, una associació dedicada al desenvolupament de les arts i la indústria.

Tornant a les belles arts, es poden al·legar, ho repetesc, raons poderoses a favor i en contra del sistema de subvencions. El lector comprèn que, atès l'objecte especial d'aquest escrit, jo no haja d'exposar totes aquestes raons ni de decidir entre elles.

Però el senyor Lamartine ha avançat un argument que no puc deixar passar en silenci, perquè entra en el cercle molt precís d'aquest estudi econòmic.

Ell ha dit: «La qüestió econòmica, en matèria de teatres, es resumeix en un sol mot: el treball. Poc importa la natura d'aquest treball, és un treball tan fecund, tan productiu com qualsevol altra classe de treball en una nació. Els teatres, ho sabeu, no alimenten menys, ni assalarien menys, a França, de vuitanta mil treballadors de tota classe, pintors, paletes, decoradors, sastres, arquitectes, etc., que són la vida mateixa i el motor de molts barris d'aquesta capital, i, per aquesta raó, han de tenir la vostra simpatia!»

La vostra simpatia!... Tradüiu: les vostres subvencions.

I més encara: «Els plaers de París són la feina i el consum dels departaments, i els luxes del ric són el salari i el pa de dos-cents mil treballadors de tota classe, que viuen de la indústria tan múltiple dels teatres en el territori de la República, i reben d'aquests nobles plaers, que il·lustren França, l'aliment de la seua vida i el necessari per a les seues famílies i els seus infants. És a ells a qui donareu aquests 60.000 francs.» (Molt bé!, molt bé!, mostres nombroses d'aprovació.)

Per part meua, em veig obligat a dir: *molt malament!*, *molt malament!*, restringint, ben entès, l'abast d'aquest judici a l'argument econòmic que ací tractem.

Sí, és als treballadors dels teatres que aniran, almenys en part, els 60.000 francs en qüestió. Algun suborn es pot desviar pel camí. Fins i tot, si escrutàvem la cosa de prop, potser descobriríem que el present prendrà una altra ruta; feliços els treballadors si els en resten unes quantes engrunes! Però vull admetre que la subvenció anirà tota a pintors, decoradors, sastres, perruquers, etc. *Això és el que es veu.*

¿Però d'on ve? Vet ací el *revers* de la qüestió, tan important a examinar com la *cara*. ¿On és la font d'aquests 60.000 francs? ¿I *on anirien* si un vot legislatiu no els dirigís d'antuvi cap al carrer de Rivoli i d'allà cap al carrer de Grenelle?⁷ *Això és el que no es veu.*

Segurament ningú no gosarà sostenir que el vot legislatiu ha fet criar aquesta suma dins l'urna de votació; que és una pura addició feta a la riquesa nacional; que, sense aquest vot miraculós, aquests seixanta mil francs haurien estat per sempre invisibles i impalpables. Cal admetre que tot quant ha pogut fer la majoria és decidir que serien presos d'algun lloc per a ser enviats a una altre, i que no rebran una destinació perquè seran desviats cap a una altra.

Essent així la cosa, és clar que el contribuent que haurà estat taxat amb un franc, ja no tindrà aquest

⁷ És a dir, de la casa de la vila als proveïdors teatrals de la riba esquerra.

franc a la seua disposició. És clar que serà privat d'una satisfacció en la mesura d'un franc, i que el treballador, siga qui siga, que li l'hauria procurada serà privat de salari en la mateixa mesura.

No ens fem, doncs, aquesta pueril il·lusió de creure que el vot del 16 de maig *afegeix* res siga el que siga al benestar i al treball nacional. *Desplaça* els gaudis, *desplaça* els salaris, això és tot.

¿Es dirà que substitueix un gènere de satisfacció i un gènere de treball per satisfaccions i treballs més urgents, més morals, més raonables? Podria combatre en aquest terreny. Podria dir: arrancant 60.000 francs als contribuents, disminuïu els salaris de llauradors, jornalers, fusters, ferrers, i augmenteu altre tant els salaris de cantants, perruquers, decoradors i sastres. Res no prova que aquesta darrera classe siga més interessant que l'altra. El senyor Lamartine no ho allega. Ell mateix diu que el treball dels teatres és *tan* fecund, *tan* productiu (i no *més*) que qualsevol altre, cosa que encara podria ser discutida, perquè la millor prova que el segon no és tan fecund com el primer és que aquest és cridat a subvencionar aquell.

Però aquesta comparació entre el valor i el mèrit intrínsec de les diverses natures dels treballs no entra dins del meu tema present. Tot el que he de fer ací és mostrar que si el senyor Lamartine i les persones que han aplaudit la seua argumentació han vist, amb l'ull esquerre, els salaris guanyats pels proveïdors dels comedians, haurien d'haver vist, amb l'ull dret,

els salaris perduts pels proveïdors dels contribuents; a falta d'això, s'han exposat al ridícul de prendre un *desplaçament* per un *guany*. Si fossen conseqüents amb la seua doctrina, demanarien subvencions a l'infinit; perquè allò que és veritat per a un franc i per a 60.000 francs és veritat, en circumstàncies idèntiques, per a un miliard de francs.

Quan es tracta d'imposts, senyors, proveu-ne la utilitat per raons de fons, però no amb aquesta desencertada afirmació: «Les despeses públiques fan viure la classe obrera.» Té el mal de dissimular un fet essencial, a saber, que les *despeses públiques* substitueixen *sempre* les *despeses privades*, i que, per consegüent, fan viure un obrer en comptes d'un altre, però no afegeixen res al conjunt de la classe obrera presa en conjunt. La vostra argumentació està molt en voga, però és massa absurda perquè la raó no tinga raó.

Treballs públics

Que una nació, després d'haver-se assegurat que una gran empresa ha de ser beneficiosa per a la comunitat, la faça executar sobre el producte d'una cotització comuna, res de més natural. Però perd la paciència, ho confesse, quan sent al·legar en suport d'una tal resolució aquest error econòmic: «És, d'altra banda, el mitjà de crear treball per als obrers.» L'estat obre un camí, construeix un palau, adreça un carrer,

forada un canal; amb això, dóna feina a certs obrers, és *allò que es veu*; però priva de treball uns altres obrers, és *allò que no es veu*.

Vet ací la carretera en curs d'execució. Mil obrers arriben tots els matins, es retiren totes les vesprades, enduent-se el salari, això és cert. Si la carretera no hagués estat decretada, si els fons no haguessen estat votats, aquestes honestes persones no haurien trobat allà ni aquesta feina ni aquest salari; això encara és cert.

¿Però això és tot? L'operació, en el seu conjunt, ¿no conté res més? En el moment en què el senyor Dupin⁸ pronuncia les paraules sacramentals: «L'Assemblea ha adoptat», ¿davallen els milions miraculosament sobre un raig de la lluna en els cofres dels senyors Fould i Bineau?⁹ Perquè el procés siga complet, ¿no cal que l'estat organitze tant els ingressos com les despeses? ¿No cal que pose els recaptadors en campanya i els contribuents a contribució?

Estudieu, doncs, la qüestió en els seus dos elements. Tot constatant la destinació que l'estat dóna als milions votats, no negligiu de constatar també la destinació que els contribuents haurien donat —i ja no poden donar— a aquests mateixos milions. Llavors comprendreu que una empresa pública és una meda-

8 Charles Dupin (1784–1873), destacat enginyer i economista francès, diputat i senador.

9 Achille Fould (1800–1867), polític i financer. Jean Martial Bineau (1805–1855), enginyer i polític, ministre de finances en 1852.

lla de dues cares. En una hi ha un obrer ocupat, amb aquesta divisa: *allò que es veu*; en l'altra, un obrer desocupat, amb aquesta divisa: *allò que no es veu*.

El sofisma que jo combat en aquest escrit és més perillós, aplicat als treballs públics, en tant que serveix per a justificar les empreses i les prodigalitats més folles. Quan un ferrocarril o un pont tenen una utilitat real, n'hi ha prou d'invocar aquesta utilitat. Però si no es pot, ¿què es fa? Hom té el recurs d'aquesta mistificació: «Cal procurar feina als obrers.»

Dit això, hom ordena fer i desfer les terrasses del Champ de Mars. El gran Napoleó, se sap, creia fer una obra filantròpica fent buidar i reomplir fossats. També deia: «¿Què importa el resultat? Només cal veure la riquesa escampada entre les classes treballadores.»

Anem al fons de les coses. Els diners ens provoquen una il·lusió. Demanar el concurs, en forma de diners, de tots els ciutadans a una obra comuna és en realitat demanar-los una contribució en espècie: perquè cada un es procura, amb el seu treball, la suma amb la qual és taxat. Ara, reunim tots els ciutadans per a fer-los executar, per prestació, una obra útil per a tots. Es podria comprendre, la recompensa estaria en els resultats de l'obra en si mateixa. Però, havent-los convocat, sotmetem-los a fer carreteres per on no passarà ningú, palaus que no habitarà ningú, i això amb el pretext de procurar-los feina: seria absurd i estarien certament autoritzats a objectar: «D'aquest treball no n'hem de traure res. Ens estimem més treballar per a nosaltres mateixos.»

El procediment que consisteix a fer contribuir els ciutadans en diners i no en treball no canvia res d'aquests resultats generals. Sols que amb aquest darrer procediment la pèrdua es repartiria entre tothom. Amb el primer, aquells que l'estat ocupa escapen a la seua part de pèrdua afegint-la a la que han de suportar els seus compatriotes.

Hi ha un article de la Constitució que diu: «La societat afavoreix i fomenta el desenvolupament del treball... amb l'establiment per part de l'estat, els departament i les comunes, de treballs públics adequats per a ocupar els braços desocupats.»

Com a mesura temporal, en un temps de crisi, durant un hivern rigorós, aquesta intervenció del contribuent pot tenir bons efectes. Actua de la mateixa manera que les assegurances. No afegeix res al treball ni al salari, però pren treball i salaris dels temps ordinaris per a proveir-ne —amb pèrdua, és veritat— en les èpoques difícils.

Com a mesura permanent, general, sistemàtica, no és altra cosa que una mistificació ruïnosa, una impossibilitat, una contradicció que mostra un poc de treball estimulat que *es veu*, i amaga molt de treball impedit que *no es veu*.

Els intermediaris

La societat és el conjunt dels serveis que els homes es donen de manera forçosa o voluntària els uns als altres, és a dir els serveis públics i els serveis privats.

Els primers, imposats i reglamentats per la llei, que no és sempre fàcil de canviar quan caldria, poden sobreviure llargament, amb ella, a la seua pròpia utilitat, i conservar encara el nom de serveis públics, fins i tot quan ja no són serveis en absolut, fins i tot quan no són més que vexacions públiques. Els segons són del domini de la voluntat, de la responsabilitat individual. Cadascú dóna i rep el que vol, el que pot, després d'una negociació. Tenen sempre per a si la presumpció d'utilitat real, exactament mesurada pel seu valor comparatiu.

Per això aquells són tan sovint afectats d'immobilisme, mentre que aquests obeeixen a la llei del progrés.

Mentre que el desenvolupament exagerat de serveis públics, amb el malbaratament de forces que suposa, tendeix a constituir en el si de la societat un parasitisme funest, és molt singular que moltes sectes modernes, atribuint aquest caràcter als serveis lliures i privats, miren de transformar les professions en càrrecs funcionaris.

Aquestes sectes s'alcen amb força contra el que anomenen els *intermediaris*. Suprimirien de bona gana el capitalista, el banquer, l'especulador, l'emprenedor, el comerciant i el negociant, acusant-los d'interposar-se entre la producció i el consum per a explotar-los a

tots dos, sense donar-los cap valor... O més aviat voldrien transferir a l'estat la tasca que aquests acompleixen, perquè aquesta tasca no podria suprimir-se.

El sofisma dels socialistes sobre aquest punt consisteix a mostrar al públic el que paga als *intermediaris* a canvi dels seus serveis, i a amagar-li el que caldria pagar a l'estat. És sempre la lluita entre allò que colpeix els ulls i allò que sols es mostra a l'esperit, entre *allò que es veu* i *allò que no es veu*.

Va ser sobretot en 1847 i en ocasió de la carestia quan les escoles socialistes intentaren i reeixiren a popularitzar la seua funesta teoria. Sabien bé que la més absurda propaganda té sempre alguna possibilitat a prop dels homes que pateixen; *malesuada famas*.¹⁰

Així, amb l'ajuda de les grans paraules —*explotació de l'home per l'home, especulació sobre la fam, acaparament*—, miren de denigrar el comerç i de llançar un vel sobre els seus beneficis.

«¿Per què», diuen, «deixar als negociants la tasca de fer venir les subsistències dels Estats Units i de Crimea? ¿Per què l'estat, els departaments, les comunes no organitzen un servei d'aprovisionament i de magatzems de reserva? Vindrien a *preu de cost*, i el poble, el pobre poble, seria deslliurat del tribut que paga al comerç lliure, és a dir, egoista, individualista i anàrquic.»

El tribut que el poble paga al comerç és *allò que es veu*. El tribut que el poble pagaria a l'estat o als seus

¹⁰ «La fam és una mala consellera» (Virgili, *Encida* VI, 276).

agents, dins del sistema socialista, és *allò que no es veu*.
¿En què consisteix aquest pretès tribut que el poble paga al comerç? En això: que dos homes es donen recíprocament servei, en tota llibertat, sota la pressió de la competència i a un preu negociat. Quan l'estómac que té gana és a París i el blat que el pot satisfer és a Odessa, el patiment no pot cessar fins que el blat no s'acoste a l'estómac. Hi ha tres mitjans perquè aquest acostament es duga a terme: 1) els homes afamats poden anar ells mateixos a cercar el blat; 2) poden dirigir-se als qui fan aquest ofici; 3) poden cotitzar i encarregar l'operació a uns funcionaris públics.

D'aquests tres mitjans, ¿quin és el més avantatjós?

Havent els homes, en tot temps, en tot país, i tant més si són més lliures, més il·lustrats, més experimentats, triat *voluntàriament* el segon, confesse que amb això n'hi ha prou per a posar, als meus ulls, la presumpció d'aquesta banda. El meu esperit refusa admetre que la humanitat en massa s'equivoque sobre un punt que la toca de tan a prop.

Examinem-ho, tanmateix.

Que trenta-sis milions de ciutadans partesquen per anar a cercar a Odessa el blat que han de menester és evidentment inexecutable. El primer mitjà no val res. Els consumidors no poden actuar per ells mateixos, els és obligat de recórrer als *intermediaris*, funcionaris o negociants.

Remarquem, tanmateix, que aquest primer mitjà seria el més natural. En el fons, és responsabilitat de

qui té fam d'anar a buscar-se el blat. És un *treball* que el concerneix, és un servei que es deu a si mateix. Si un altre, per la raó que siga, li fa aquest *servei* i pren aquest treball per ell, aquest altre té dret a una compensació. Això que dic és per constatar que els serveis dels intermediaris porten en si el principi de la remuneració. Siga quin siga, ja que cal recórrer al que els socialistes anomenen un paràsit, ¿quin és, el negociant o el funcionari, el paràsit menys exigent?

El comerç (jo el supose lliure, o si no ¿com podria argumentar?), el comerç, dic, és dut, per interès, a estudiar les estacions, a constatar dia a dia l'estat de les collites, a rebre informacions de tots els punts del planeta, a preveure les necessitats, a prendre precaucions a l'avançada. Hi ha vaixells tots preparats, corresponsals pertot, i el seu interès immediat és comprar al millor mercat possible, economitzar en tots els detalls de l'operació, i aconseguir els resultats més grans amb el mínim esforç. No són solament els negociants francesos, sinó els negociants del món sencer els qui s'ocupen de l'aprovisionament de França per al dia de necessitat; i si l'interès els porta indefectiblement a omplir-se les butxaques amb les menors despeses, la competència que es fan entre ells els porta no menys indefectiblement a fer que els consumidors traguin profit de totes les economies realitzades. Arribat el blat, l'interès del comerç és vendre'l com més aviat millor per a cobrir els riscos, realitzar els guanys i tornar a començar si escau.

Dirigit per la comparació de preus, distribueix els aliments pertot arreu del país, començant sempre pel punt més car, és a dir on la necessitat es fa sentir més. No és, doncs, possible d'imaginar una *organització* més ben calculada per a l'interès dels qui tenen gana, i la bellesa d'aquesta organització, desapercibuda pels socialistes, resulta precisament del fet de ser lliure... En veritat, el consumidor és obligat a reemborsar al comerç les despeses de transport, de transbordament, d'emmagatzematge, de comissió, etc.; però ¿en quin sistema no és necessari que el qui menja blat reemborse les despeses que cal fer perquè arribe a la seua porta? Ha de pagar, a més, la remuneració del *servei donat*; però, quant a la seua quota, és reduïda al *mínim* possible per la competència; i, quant a la seua justícia, seria estrany que els artesans de París no treballassen per als negociants de Marsella, quan els negociants de Marsella treballen per als artesans de París.

¿Què passarà si, segons la invenció socialista, l'estat substitueix el comerç? Jo demane que hom m'assenyale on serà l'economia per al públic. ¿Serà en el preu de compra? Però imagineu-vos els delegats de quaranta mil comunes arribant a Odessa un dia donat, en l'època de fretura; imagineu-vos l'efecte sobre els preus. ¿Serà en les despeses? Però ¿caldran menys vaixelles, menys marins, menys transbordaments, menys magatzems, o serem dispensats de pagar totes aquestes coses? ¿Serà en el benefici dels negociants? ¿Però és que els vostres delegats funcionaris aniran a canvi de

no res a Odessa? ¿És que viatjaran i treballaran sobre el principi de la fraternitat? ¿No caldrà que visquen? ¿No caldrà que paguem el seu temps? ¿I creieu que això no sobrepassarà mil vegades el dos o el tres per cent que guanya el negociant, percentatge que està disposat a subscriure?

I en acabat, penseu en la dificultat de recaptar tants impostos, de repartir tants aliments. Penseu en les injustícies, en els abusos inseparables d'una tal empresa. Penseu en la responsabilitat que pesarà sobre el govern.

Els socialistes que han inventat aquestes bogeries, i que, en els dies de desgràcia, les insuflen en l'esperit de les masses, es concedeixen liberalment el títol d'*homes avançats*, i no sense algun perill que l'ús, aquest tirà de les llengües, ratifiqui el mot i el judici que implica. *Avançats!*, això suposa que aquests senyors tenen la vista més llarga que el vulgar; que el seu únic mal és anar massa per davant del segle; i que si encara no ha arribat el temps de suprimir alguns serveis lliures, pretesos paràsits, la falta és en el públic que va per darrere del socialisme. En la meua ànima i en la meua consciència, és el contrari el que és veritat, i no sé a quin segle bàrbar caldria recular per a trobar, sobre aquest punt, el nivell dels coneixements socialistes.

Els sectaris moderns oposen sense parar l'associació a la societat actual. No paren esment que la societat, sota un règim lliure, és una associació veritable, ben superior a totes aquelles que ixen de la seua fecunda imaginació.

Elucidem-ho amb un exemple.

Perquè un home pugui, en alçar-se, posar-se un vestit, cal que una terra haja estat tancada, artigada, dessecada, llaurada, plantada amb una certa mena de vegetals; cal que els ramats en siguen nodrits, que hagen fet la seua llana, que aquesta llana haja estat filada, teixida, tintada i convertida en drap; que aquest drap haja estat tallat, cosit, afaïçonat com a vestit. I aquesta sèrie d'operacions n'implica una multitud d'altres; perquè suposa l'ús d'instruments aratoris, de cledes, de fàbriques, d'hulla, de màquines, de vehicles, etc.

Si la societat no fos una associació molt real, el qui vol un vestit seria reduït a treballar en l'aïllament, és a dir a acomplir ell mateix els actes innombrables d'aquesta sèrie, des del primer colp de pic que la comença fins al darrer colp d'agulla que l'enllesteix.

Però, gràcies a la sociabilitat que és el caràcter distintiu de la nostra espècie, aquestes operacions són distribuïdes entre una multitud de treballadors, i aquestes se subdivideixen més i més pel bé comú, a mesura que, esdevenint el consum més actiu, un acte especial pot alimentar una indústria nova. A continuació ve el repartiment del producte que s'opera d'acord amb el contingent de valor que cadascú ha aportat a l'obra total. Si això no és associació, jo em pregunte què ho és.

Observeu que, no havent extret del no res cap dels treballadors la menor partícula de matèria, s'han limitat a donar-se serveis recíprocs, a ajudar-se entre ells

dins d'un objectiu comú, i que tots poden ser considerats, els uns respecte als altres, com a *intermediaris*. Si, per exemple, en el curs de l'operació, el transport esdevé prou important per a ocupar una persona, la filada una segona, la teixidura una tercera, ¿per què la primera ha de ser considerada com més paràsita que les altres dues? ¿No cal que el transport es faça? ¿El qui el fa no hi dedica temps i esforços? ¿No cal als seus associats? ¿Aquests fan més o una cosa diferent que ell? ¿No són tots igualment subjectes a la remuneració, és a dir al repartiment del producte, sota la llei del *preu negociat*? ¿No és, en tota llibertat, pel bé comú, que aquesta separació del treball s'opera i que es fan aquests arranjaments? ¿Què en traiem, doncs, del fet que un socialista, amb el pretext de l'organització, vinga despòticament a destruir els nostres arranjaments voluntaris, a aturar la divisió del treball, a substituir els esforços associats pels esforços aïllats i a fer recular la civilització?

L'associació, tal com l'he descrita ací, ¿és menys associació, perquè cadascú hi entre i n'isca lliurement, hi trie el seu lloc, jutge i estipule per ell mateix sota la seua responsabilitat, i hi aporte el ressort i la garantia de l'interès personal? Perquè meresca aquest nom, ¿és necessari que un pretès reformador vinga a imposar-nos la seua fórmula i la seua voluntat i concentrar, per dir-ho així, la humanitat en ell mateix?

Com més examinem aquestes *escoles avançades*, més convençuts estem que tan sols hi ha una cosa en el

fons: la ignorància es proclama infal·lible i reclama el despotisme en nom d'aquesta infal·libilitat.

Que el lector tinga a bé d'excusar aquesta digressió. Potser no és inútil en el moment en què, eixits dels llibres saint-simonians, falansterians i icarians, les declamacions contra els intermediaris envaeixen el periodisme i la tribuna, i amenacen seriosament la llibertat de treball i les transaccions.

La restricció comercial

El senyor Prohibidor¹¹ (no sóc jo qui li ha posat el nom, és el senyor Charles Dupin, qui des d'aleshores..., però continuem...), el senyor Prohibidor consagra el seu temps i els seus capitals a convertir en ferro el mineral de les seues terres. Com que la natura havia estat més pròdiga amb els belgues, ells donaven el ferro als francesos a més bon mercat que el senyor Prohibidor, cosa que significa que tots els francesos, o França, podien obtenir una quantitat donada de ferro *amb menys treball*, comprant-lo als honests flamencs. Així, guiats pel seu interès, no hi faltaven, i tots els dies hom veia una multitud de claveters, ferrers, carreters, mecànics, ferradors i llauradors, anar per ells mateixos, o per intermediaris, a proveir-se a Bèlgica. Això desplaïa molt el senyor Prohibidor. D'antuvi li vingué la idea

¹¹ En francès, *Monsieur Prohibant*, personificació paròdica d'un proteccionista.